

Maria Teresa Boada i Maria Cugueró

«Érem tan, tan innocents...»

Entrevista realitzada per Núria VENTURA i Jesús GASCÓN

RESUM: *Entrevista conjunta a M. Teresa Boada i Maria Cugueró, bibliotecàries que van acabar els seus estudis a l'Escola de Bibliotecàries els anys trenta. Parlen de com era l'Escola d'aquella època i els seus professors, del treball de les bibliotecàries durant la Guerra civil i la immediata postguerra, del Servei de Biblioteques del Front, i de les represàlies i la revisió de fons a les biblioteques durant els anys quaranta.*

MOTS CLAU: Escola de Bibliotecàries, biblioteques públiques, biblioteques als fronts, Servei de Biblioteques del Front, Guerra Civil, història; Boada, M. Teresa; Cugueró, Maria.

Maria Teresa Boada i Villalonga (1915) i Maria Cugueró i Conchello (1915) van acabar els seus estudis a l'Escola de Bibliotecàries el 1937, en plena guerra. Havíem començat a estudiar tres anys abans, quan l'Escola, dirigida per Jordi Rubió i Balaguer, vivia una de les seves millors etapes. Totes dues van tenir el privilegi d'estudiar amb Rubió, però també amb Marçal Olivar, Carles Riba, Pere Bohigas, Jaume Massó i Torrents, Manuel de Montoliu, Ferran Soldevila o Lluís Nicolau d'Olwer, entre d'altres. En acabar, s'incorporaren a la professió en uns moments molt difícils per al país. Les biblioteques públiques funcionaven amb la vocació de mantenir la normalitat a les poblacions que vivien sota la constant amenaça de bombardeigs; a més, continuaven obrint-se de noves. Seguint models que s'havien donat a Europa durant la Primera Guerra Mundial, es va crear un servei d'extensió bibliotecària per als soldats que combatien al front, tant als hospitals com a les trinxeres: el Servei de Biblioteques del Front. La Biblioteca de Catalunya estava en procés de trasllat des del Palau de la Generalitat a la seva actual seu de l'antic Hospital. Les bibliotecàries formades a l'Escola començaren a treballar en biblioteques altres que les públiques, com ara les de la Universitat de Barcelona i altres entitats...

N. Ventura. Diputació de Barcelona. Servei de Biblioteques. <venturabn@diba.es >

J. Gascón. Universitat de Barcelona. Facultat de Biblioteconomia i Documentació.
<gascon@ub.edu>

Entrevista realitzada el 7 de juny de 2006 al Servei de Biblioteques de la Diputació de Barcelona.
Transcripció: Josep Ginjaume. Redacció: Jesús Gascón.

La situació no era la ideal, però tot i així, la professió va demostrar la seva capacitat de sintonia amb les necessitats de la societat, amb una vocació de servei modèlica que contribuï, en part –una petita part, potser– a facilitar la continuïtat de la vida quotidiana tant a la rereguarda, oferint els serveis habituals a la població civil, com al front, servint llibres als soldats, fent-los de pont entre la duríssima realitat que vivien i la que havien deixat enrere –no menys dura, segurament.

Maria Cugueró – Vam viure l'Escola, la guerra, quan érem joves; teníem ideals, però sobretot... érem tan, tan innocents. Mira: acabada la guerra, ens van obligar a declarar sobre les nostres activitats durant la guerra, no fos cas que fóssim vés a saber què. Havíem de tenir algú que avalés el que dèiem. Jo trobava que el senyor Rubió era tan estupend i perfecte que... el vaig posar com el meu avalador [*riuen*].¹ Com podíem pensar que per motius polítics li passés el que li va passar? Com que, a més a més, nosaltres –el meu pare i la meva mare–, érem republicans, però tampoc no n'exercíem... Vull dir que llavors tenia divuit anys i no en sabies res; et deien això i tu deies «què?» Has de posar una persona que t'avalí i poses aquell que consideres més seriós, més *com cal*, sense pensar en les circumstàncies.

Item – Heu parlat d'en Jordi Rubió i Balaguer. En coneixem els escrits i l'obra, el vam conèixer de gran, però vosaltres els vau conèixer bé de jove, quan tenia una dedicació total al món de les biblioteques. Com a bibliotecàries, com vivíeu aquesta relació amb en Rubió?

M. C. – Hi havia una relació molt especial, però és que també ho era l'ambient. L'Escola era molt especial. Jo, al cap dels anys... deixa'm dir una cosa: tot plegat, érem un conjunt de noies juntament amb un conjunt de professors; nosaltres érem unes noies i aquells homes eren admirables, o els vèiem així. La relació femenina-masculina, és clar, hi era. Jo m'haig de confessar enamoradíssima del Xirau,² un home d'uns quaranta i pocs anys [*riuen*] amb els cabells grisos, preciós... L'enamorament de les noies de divuit i dinou anys era en totes: ja fos amb el senyor Alós, el Xirau, el Rubió, el Petit...

1. Jordi Rubió i Balaguer, per la seva activitat durant l'etapa republicana, havia estat destituït dels seus càrrecs i estava essent investigat.

2. Joaquim Xirau (1895–1946), catedràtic de filosofia a la universitat, impartia a l'Escola l'assignatura Principis i desenrotllament [sic] històric de les ciències.

Érem un conjunt de noies juntament amb un conjunt de professors admirables

Teresa Boada – El Xirau es feia avorrit a classe, però és que la feia en una hora poc avinent. En canvi, a la secretaria, fent tertúlia, com que érem poca gent, era fantàstic. Al nostre curs érem nou –n’era el més petit: el d’abans nostre havien estat vint alumnes.

M. C. – Érem molt poca gent. Imagina’t: nosaltres enraonant en aquelles classes, com si fóssim a casa, que hi cabíem totes al voltant d’aquesta taula, amb aquells savis...

– La relació devia ser molt de tu a tu.

T. B. – Era una cosa molt més personal; ara tot és més a l’engròs. Allò ja no podria ser.

M. C. – Sí. A més, també hi havia la secretària, la Joana Casals, una dona formosa, i que tenia la gràcia de fer-nos de *tieta*, perquè era la que lligava els tràmits i preparava les excursions.³ S’hi parlava de tot i podies opinar del que volguessis. Hi havia, per exemple, en Riba,⁴ sempre amb aquelles pretensions, i que sempre ens parlava malament d’en [Josep Maria de] Sagarra; però també tenia alguna cosa en la seva persona que el feia molt *assequible* a l’encant femení. Li fèiem dir coses i discutíem. Va ser, per exemple, quan el duc de Windsor es va casar amb aquella dona americana divorciada.⁵ Això va ser un terratrèmol: uns deien que sí, que estava molt bé, altres que no, que no era ètic, i a partir de fets com aquest discutíem i parlàvem d’altres assumptes més «elevats».

– Quan vau estudiar vosaltres, on era l’Escola?

T. B. – A la Casa dels Canonges, on després va haver-hi la casa del president. Era molt maco, la biblioteca estava en aquell racó que hi ha vora l’absis de la catedral. Anàvem a fora, al pati dels tarongers del Palau [de la Generalitat] a esmorzar, que així ens tocava el sol: passàvem pel pont gòtic per

3. Tant les de les alumnes a Escornalbou i Poblet, com les de l’Agrupació Escola de Bibliotecàries, que reunia alumnes i exalumnes.

4. Carles Riba i Bracons, l’escriptor, era professor de Literatura general.

5. Eduard VIII, rei del Regne Unit, va abdicar el 1936 per poder casar-se amb Wallis Simpson; el casament va ser el 1937.

sobre del carrer. Al Palau també hi havia la Biblioteca de Catalunya. Però escolta... ja vam acabar al carrer del Carme. Al final de curs ens van regalar *El comte Arnau* enquadernat.

*L'Escola Superior de Bibliotecàries, des del final del curs 1927-1928, s'ubicava a les plantes baixa i principal de la Casa dels Canonges, al carrer del Bisbe. El 1931, l'Ajuntament de Barcelona cedia l'edifici de l'antic Hospital de la Santa Creu, al carrer de l'Hospital, com a nova seu de la Biblioteca de Catalunya, la central de les Biblioteques Populars i l'Escola. El trasllat es va fer en plena guerra: l'Escola hi quedà instal·lada durant l'estiu de 1937.*⁶

M. C. – El que fèiem molt maco, perquè érem com petits comitès, eren les festes de final de curs. S'hi feien representacions de teatre on sempre hi havia una mica de crítica als professors. Vam fer una que era de l'Olimp,⁷ escrita per la Conxa Guarro. Era estupenda: hi sortien Venus, Zeus... Jo, com que era més alta i més *guapa* [riu], feia de Zeus.

– Tornem al Jordi Rubió. Entre 1923 i 1930, durant la dictadura de Miguel Primo de Rivera, es prenen represàlies contra ell, però continua exercint de fet.

T. B. – En Rubió va continuar essent professor de l'Escola tota la vida. A més, feia les matèries tècniques i en això era insubstituïble; en van treure l'[Eugeni d']Ors i ell va continuar-hi, i quan el Primo de Rivera, també hi era. Quan el van destituir va ser després de la Guerra Civil.

Efectivament, quan el 1924 dimiteixen o són destituïts la majoria dels professors arran de l'«afar Dwelshauvers», Jordi Rubió queda un tant al marge de l'Escola, però continua com a responsable de Pràctiques de catalogació i de servei de la biblioteca. El 1930, amb la caiguda de Primo de Rivera, els professors són readmesos i Rubió passa a ser el director de l'Escola. Va conservar els càrrecs de director de la Biblioteca de Catalunya i de les biblioteques populars. No obstant això, la dictadura suprimeix la Mancomunitat de Catalunya, el 1925, i torna a la divisió en quatre províncies. Les

6. Per a més dades sobre l'Escola en aquella època, vegeu les obres d'Assumpció Estivill *L'Escola de Bibliotecàries: 1915-1939* (Barcelona: Escola Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació, cop. 1992) o «Una mirada retrospectiva: de l'Escola Superior de Bibliotecàries a la Facultat de Biblioteconomia i Documentació (1915-2005)», *BiD*, núm. 16 (juny 2006), <http://www2.ub.edu/bid/consulta_articulos.php?fichero=16estivi.htm>.

7. *Olimp 1935: comèdia mitològica*, representada el 28 de desembre de 1935.

biblioteques, que fins llavors formaven una sola xarxa, passen a dependre de les diferents diputacions provincials; l'única xarxa que es manté com a tal és la de la província de Barcelona, dirigida per Rubió.

– Als anuaris de les biblioteques es pot veure que, malgrat tot, la gent seguia comptant amb Rubió i preguntant-li els dubtes, tot i que ell, en teoria, ja no tenia cap jurisdicció sobre les biblioteques de fora de Barcelona. Amb el restabliment de la Generalitat, el 1932, torna a haver-hi una xarxa única i Rubió en serà el director.

T. B. – És director de la Biblioteca [de Catalunya], és director de l'Escola i de les biblioteques populars i em sembla que, encara que no havia fet oposicions, també donava classe a la universitat, almenys durant la guerra.⁸

Rubió era un home gens envanit, que sempre era al teu abast i acceptava el diàleg

M. C. – Però és que era una persona extraordinària, perquè era un home gens envanit, a qui sempre tenies a l'abast; un home que sempre acceptava el diàleg. Recordo que jo, quan vaig entrar a l'Escola, era una persona molt inquieta. Quan fèiem catalogació anava i li deia: «Senyor Rubió, jo jaestic de catalogació; posi-me'n algun altre exercici», i em deia: «Vostè és una tastaolletes». Llavors jo li deia: «Sí senyor, però ¿que no li agrada que sigui una tastaolletes?» Era un home assequible i, a més, quan et feia fer alguna cosa que sabia que podies fer bé i la feies, aleshores et posava la *medalla oficial* davant de la gent sense molestar ningú. Tenia una habilitat extraordinària, parlava amb tothom, amb tothom quedava bé, aguantava quan calia... Era, realment, una personalitat.

Núria Ventura – És curiós això que dius: a les fotografies no es posava mai al davant. En preparar una exposició sobre la Xarxa, vam tenir problemes per a trobar fotos d'en Rubió on se'l veies en primer terme. Fins i tot a les inauguracions de les biblioteques, estava sempre com una passa enrere. No era gens personalista i, en canvi, tenia prou personalitat per a defensar les biblioteques, lluitar perquè tinguessin pressupost...

8. Entre 1931 i 1939 va ser professor de Bibliologia i de Literatura catalana a la Universitat de Barcelona, anomenada llavors Universitat Autònoma de Barcelona.

T. B. – La gràcia d'en Rubió era que t'emballava i et donava empenta. Hauries fet tot el que t'hagués dit.

A la Biblioteca de Catalunya van salvar-s'hi moltes biblioteques particulars que, si no, haguessin acabat cremades

– En el moment que comença la guerra, ell està enfeinat amb el trasllat de la Biblioteca de Catalunya.

T. B. – La major part del trasllat es va fer durant la guerra, al mateix temps que s'hi traslladaven biblioteques particulars de gent que havia marxat o que s'havien expropiat per evitar que es cremessin. Les portaven allà on hi havia el taller d'enquadernació. Van salvar-se moltes biblioteques, que es van col·locar a la Biblioteca de Catalunya amb el nom del propietari, per poder-les-hi retornar en el futur. Però també arribaven col·leccions de l'Ajuntament, de la Diputació... La Generalitat hi dedicava un camió; algú avisava i anaven a buscar els llibres per posar-los en aquelles habitacions que hi havia al voltant de la Casa de Convalescència.

Algú ens va avisar que hi havia una biblioteca molt important i que acabaria cremada; aleshores hi van anar a buscar-la dos dels joves de l'Institut. Realment, era una biblioteca extraordinària; gairebé tots els llibres eren de teologia i de jurisprudència, però tots eren enquadernats en pergamí, en daurat i amb l'escut de l'orde i la creu de Sant Jaume. Venien del convent d'Uclés,⁹ un poble de la província de Conca. Quan vaig tornar d'Ulldecona, l'abril de 1938, el senyor Rubió va considerar que havia de fer l'inventari de la col·lecció. Anys després, una vegada que era a Madrid i havia de tornar cap aquí en cotxe, vaig dir: «Perquè no anem per València i així veurem Uclés?». I vaig anar-hi.

– Vau treballar a les biblioteques del front? El personal era voluntari, sembla: ningú hi anava obligat.

9. A Uclés, al nord de Conca, hi havia el convent que va ser la seu de l'Orde de Sant Jaume. En declivi des del començament del segle XIX, les guerres i la desamortització van dispersar bona part dels seus arxius i la biblioteca. El 1872, el que en quedava va traslladar-se a l'Archivo Histórico Nacional, a Madrid. Els llibres esmentats devien provenir del convent, del que haurien sortit abans d'aquesta data.

M. C. – Jo vaig acabar els tres anys d'estudi i en acabar, immediatament em vaig fer voluntària per al Servei de Biblioteques del Front. Volia anar amb el bibliobús, al front, però a casa meva mon pare no em va deixar anar-hi de cap manera. Em vaig quedar a treballar, però, a la rereguarda, a la central del servei a Barcelona. La directora n'era la Conxa Guarro, que ho portava molt bé. En feia un dietari preciós i molt detallat, que va conservar després. Quan vam fer el llibre sobre el Servei, li vam demanar per consultar-lo...

En acabar la carrera, volia anar voluntària amb el bibliobús, al front

T. B. – ... i, al final, ens el va regalar. Ara està a la Biblioteca de Catalunya, a la secció de manuscrits.

Maria Cugueró, Teresa Boada i Vicenç Allué –bibliotecari a la Universitat Autònoma de Barcelona– són autors d'una monografia sobre aquest servei publicada per l'Escola Universitària Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació el 1995: *El Servei de Biblioteques del Front, 1936-1939 (Barcelona: Diputació de Barcelona, 1995)*. Aquesta obra és, encara, la de referència sobre l'assumpte.

– Quanta gent éreu al Servei de Biblioteques del Front?

M. C. – A la central érem poca gent. Hi havia la Conxa Guarro i la Maria Ponjoan, que eren les bibliotecàries antigues, i, de fixes, n'érem tres més que anàvem fent torns: l'Helena Blanco, la Maria Riera i jo.

A la central es preparaven els lots de llibres que s'enviaven a les subcentrals i, després, amb el bibliobús. El 1938, en un dels bombardeigs que patí Barcelona, l'edifici on s'hostatjava va quedar destruït. El personal havia sortit, amb l'alarma, i no va patir danys.

T. B. – I les dues bibliotecàries que hi havia al front: la Maria Felipa Español i la Rosa Granés.

M. C. – Preparàvem les capsas i els lots de llibres, agafàvem la correspondència dels soldats –la que donaven per repartir aquí, i les respostes que els enviaven– i miràvem què calia i què s'havia de fer.

– Quan dieu que éreu voluntàries vol dir que no cobràveu?

M. C. – No, només cobraven les directores.

A més de la central de Barcelona, el servei comptava amb dues subcentrals al front: dues petites biblioteques que van instal·lar-se el 1937 a Sarinyena, població entre Fraga i Osca, i a Alcanyís. Les bibliotecàries n'eren, respectivament, les ja citades Maria Felipa Español i Rosa Granés. El replegament de la línia del front i els bombardeigs va fer que al març de 1938 es perdessin ambdues subcentrals. El maig de 1938 es posa en servei el bibliobús que repartirà directament els llibres entre els soldats, a les unitats militars i als hospitals.

– Sobta la tasca d'aquestes dues bibliotecàries, la Rosa Granés i la Maria Felipa Español. Que dues dones joves se n'anessin voluntàriament al front de guerra, a primera línia amb els soldats i muntessin allà unes petites biblioteques... Realment, com eren elles?

T. B. – Completament diferents l'una de l'altra. No me'n recordo a quina revista de les que jo vaig remenar a la biblioteca del Pavelló de la República, la que ara està a Horta, hi havia un interviu que els va fer un de Madrid.¹⁰ A la introducció que feia es referia, justament, a com eren de diferents. De la Rosa Granés deia, i era així, que era una persona rossa, delicada, fràgil, tot i que va demostrar no ser-ho, i de la Maria Felipa, bruna, forta, segura de si mateixa, que tenia un esperit molt guerrer. La van nomenar tinent de l'exèrcit per la seva tasca a primera línia del front.

M. C. – És que físicament ja ho eren, de diferents.

– Eren del vostre curs o majors?

T. B. – La Rosa Granés i l'Español... em sembla que eren del curs d'abans del nostre; tenien un any més.

M. C. – O dos, perquè quan vam ingressar ja eren fora.

T. B. – Ja eren fora? Jo, la Rosa Granés la recordo a la biblioteca de l'Escola, amb una brusa que portava que semblava un retrat del Renaixement.

10. A *Blanco y negro*.

Teresa Boada (esquerra) i Maria Cugueró (dreta) el dia de l'entrevista.

M. C. – Hi vam tenir molta relació; era una noia molt bonica i agradable.

– Estem parlant que aquestes noies devien tenir vint-i-un anys quan van anar al front.

T. B. – Sí, sí: devien tenir vint o vint-i-un anys.

M. C. – Bé, la Maria Felipa devia ser més gran; recordo que, fins i tot físicament, era una noia alta, forta, quadrada i amb els cabells negres i els ulls negres, amb una mica de bigoti.

T. B. – És que entre la gent que estudiava de bibliotecària no tothom tenia la mateixa edat. Al nostre curs hi havia la Montserrat Casamada, que tenia deu anys més que nosaltres, o la Maria Antonieta Cot, que ens en portava cinc.

M. C. – La gent no entrava a l'Escola quan havia acabat el batxillerat, sinó quan veien que allò els interessava.

– Després, quan Alcanyís i Sarinyena cauen en mans dels franquistes, elles vénen cap a la central de Barcelona.

T. B. – Abans, la Rosa Granés, des d'Alcanyís, va anar a parar a Tarragona; això ja era l'abril de 1938. En canvi a Aragó va continuar fins l'últim moment.

– Van passar a fer-se càrrec del bibliobús, oi?

T. B. – Tothom hi volia anar; hi ha un diari del bibliobús que ara està a la Biblioteca de Catalunya, amb els manuscrits. No hi consten tots els viatges, però n'hi ha bastants. La seva lectura ara, setanta anys després, emociona. És un redactat ràpid, auster, sense floritures, però en alguns casos, amb pinzellades pintoresques... Hi ha el relat d'un viatge al qual va anar la Conxa Guarro i va fer-ne el diari tan ben escrit... com poètic, on explica com era el paisatge i coses així.

El bibliobús va fer, entre el dos de maig i l'onze d'octubre de 1938, catorze recorreguts. Encara faria, el gener de 1939 un últim viatge, en el qual va portar a França, a l'exili, un grup d'escriptors i intel·lectuals. A la majoria d'ells, la bibliotecària era la Maria Felipa Español. Normalment, hi anaven dues bibliotecàries i els xofers. Entre les bibliotecàries que van servir al bibliobús, va haver-hi: Rosa Granés, Aurora Díaz Plaja, Conxa Guarro, Enriqueta Casas, Antònia Matoses, Carme Portella, etc.

T. B. – Hi ha una anècdota del primer viatge de l'Español: van a dinar a Vallfogona de Riucorb, i en tornar es van descuidar de posar el llisquet de les portes de l'aparador dels llibres [el bibliobús, per la part lateral podia obrir-se, quedant com una mena de quiosc que mostrava els llibres que hi havia a l'interior: vegeu-ne una foto a la pàgina 161 d'aquest número]. Enmig de la carretera se'ls va obrir i van caure, no tots, però els llibres que hi havia més enfora. Escolta: si hagués estat ara, amb el trànsit que hi ha, s'haguessin destrossat els llibres i elles... no sé si haurien mort en l'accident; aleshores hi havia poca circulació i van poder recollir-los tots sense problemes.

El vehicle es va fer seguint models americans i britànics, a partir del xassís d'un camió Ford de l'exèrcit, amb la matrícula B 495190. Obert pels costats, podia encabir poc més de 2.000 llibres: el primer viatge en duia 2.191.

– La del bibliobús és realment tota una història. Havien arribat a dormir a dins, oi?

T. B. – No sempre hi havia allotjaments adequats. Es veu que van arribar a un lloc on hi havia polls a l'habitació que els havien donat per passar-hi la nit i, és clar, van preferir de quedar-se al bibliobús. S'hi van habilitar unes lliteres.

Tothom volia anar al bibliobús

M. C. – És que les rutes duraven cinc o sis dies o, de vegades, més. N'hi va haver de deu i dotze dies.

– També pot sorprendre llegir als diaris de les biblioteques, sobretot les de la costa, cap al 1938, quan el front es va apropant i ja comencen els bombardeigs, que la biblioteca continua fent la seva feina com si no passés res, obrint cada dia i, fins i tot, en algun moment diuen 'Hem tancat dues hores perquè hi havien sirenes'. O sigui que, amb avís de bombardeig i tot, després s'obria i es continuava treballant.

M. C. – Es volia transmetre la sensació de normalitat, en la mesura que fos possible. A més, es creia que el paper que podien jugar les biblioteques en aquella situació era beneficiós i, per tant, calia continuar treballant. No es podia tancar, llavors.

Les biblioteques volien mantenir la sensació de normalitat

T. B. – Jo no vaig treballar a les biblioteques del front. Havia acabat la carrera el juliol del 37 i al setembre vaig anar a la biblioteca d'Ulldecona. Hi vaig ser una temporada. Des d'allí vaig fer alguna sortida per anar a veure la Rosa Granés a Alcanyís i el Servei de les Biblioteques del Front. Vaig ser-hi fins que van entrar els nacionals l'abril del 38, quan van tallar Vinaròs. Vaig tornar a Barcelona i vaig ser a la Biblioteca de Catalunya, fent-hi allò que es diu de *tapar forats*: un inventari de la col·lecció d'elzevirians, el dels llibres d'Uclés...

La Conxa Balanzó era a la biblioteca de Manresa, va venir a Barcelona i amb el senyor Rubió van marxar cap a Tortosa a fer una visita d'inspecció amb el bibliobús del front. A la tornada, a les Voltes de Perelló, en un revolt es va obrir la porta i el senyor Rubió, que anava al costat de la porta, va estar a punt de caure, però la Conxa va agafar-lo i va caure ella, amb tan mala

fortuna que va morir uns dies després. Llavors, com que jo ja havia estat a Manresa, em van dir d'anar-hi: vaig tornar a Manresa i hi vaig ser fins al final de la guerra. També hi havia la Carme Benavent, però li van treure les amígdales i va tenir una hemorràgia o no sé què, i va plegar. Va venir a substituir-la una noia que havia acabat en aquell moment, que es deia Carme Teixidó i havia estat a França i a Anglaterra, però sense perdre el seu accent de Lleida. Li dèiem la «Teixidoreta».

– I en acabar la guerra?

M. C. – Quan van entrar els *nacionals* ens van fer allò tan horrorós de tractar-nos com... no sé. A nosaltres, que érem gairebé universitàries, ens van fer fer un dictat amb frases del tipus «¿Qué hora es ahora?» per veure si sabíem escriure en castellà; havíem de passar proves absurdes, demostrar la nostra religiositat i que «renegàvem» del que havíem fet... i altres coses d'aquelles que te'n fumies i, és clar, a mi em van agafar una mica de... Vaig dir al meu pare: «Jo no puc seguir» i em va dir: «Deixa-ho» i vaig plegar. Ja no vaig tornar a ingressar i em vaig casar. Cap al 1970 o 1971 vaig tornar-hi, fent un reciclatge; aleshores vaig entrar a la central de les biblioteques populars, on hi havia la Teresa Rovira.

Les bibliotecàries ja titulades hagueren de convalidar el seu títol: se'ls van fer proves de matèries diverses i van haver de passar un curset de religiositat i de formació en els principis del Movimiento Nacional. A més, aquests continguts s'afegiren al nou pla d'estudis que es va imposar a l'Escola, totalment diferent de l'anterior.

– Hagués estat interessant poder parlar amb la Rosa Granés i la Maria Felipa Español...

T. B. – Amb la Rosa havíem parlat, però ens hem perdut la pista... Realment, era una persona que semblava impossible que hagués anat voluntària a les biblioteques del front: era rosseta, fineta... la veies delicadíssima al costat de l'Español. Un cop la vam visitar, durant la guerra, a Alcanyís; s'havia casat amb un metge que també estava al front i ens el va presentar. Després de la guerra, ho va passar molt malament: el seu marit havia agafat la tuberculosi i no acabava de guarir-se; al final es va suïcidar a casa seva, a la seva habitació. Ella no tenia feina; a més, tenia dues nenes... les bibliotecàries la vam ajudar mig d'amagat. Era quan jo estava a la biblioteca d'en Fèlix Millet. Un dia que enraonava amb ell, li vaig dir que tenia una amiga i tot això que li ha-

via passat, i ell, que coneixia gent a l'Ajuntament de Barcelona, va aconseguir que pogués treballar a la biblioteca del Museu del Parc de la Ciutadella, que era la biblioteca d'art que hi havia aleshores.

La gent no va denunciar gaire les bibliotecàries: veien que gràcies a elles s'havien salvat moltes coses i que havíem estat al peu del canó

– I la Maria Felip Español, què va fer després?

T. B. – Va estudiar Dret i va deixar definitivament l'àmbit de les biblioteques. El que m'estranya és que no li passés res, perquè havia estat tinent de l'exèrcit i tot. Va exercir d'advocadessa i treballava per millorar la situació de la dona. Va morir mentre fèiem el llibre; de fet, li havíem demanat de fer-lo juntes, però ens va dir que no, que de moment no, que ella també pensava fer-ne alguna cosa. Va morir poc després, però.

– Tornem a la immediata postguerra. Va haver-hi represàlies contra les bibliotecàries?

M. C. – Sí que n'hi va haver.

T. B. – Però així com en el cas dels mestres va ser una cosa ferotge, amb les bibliotecàries, pel que fos, no va haver-n'hi tantes.

M. C. – Potser la gent tampoc no va denunciar-ho tant. La gent veia i deia que gràcies a les bibliotecàries s'havien salvat molts llibres, amb el risc que en alguns casos havia comportat. I havíem estat treballant a rereguarda al peu del canó, durant tota la guerra, intentant oferir un servei normal en una situació que no ho era pas.

– Potser tampoc no es veia que les bibliotecàries fossin «perilloses» com ho podien ser els mestres, que, al cap i a la fi, havien d'educar la següent generació.

M. C. – De tota manera, la gent que s'havia significat més, els que tenien algun càrrec, com el senyor Rubió, van quedar-se sense feina i, en aquell moment, això era molt greu.

T. B. – El que van fer amb el senyor Rubió va ser ignominiós. Es va quedar sense feina i no era un senyor ric. Sort de l'editorial Salvat, que el va contractar. Passat un temps, quan l'Escola anava en declivi, algunes alumnes van demanar que fes classe, però ho tenia prohibit, així que les feia a casa seva. Hi havia un grup que hi anava una vegada al mes i parlaven de llibres, de biblioteques, s'hi feien tertúlies... Hi érem la Maria Antonieta Cot, la Mercè Rossell, jo... cinc o sis. Eren classes clandestines, és clar: estàvem fent reunions il·legals, de fet.

M. C. – Jo recordo un grup on hi havia gent de la universitat, també.

– Éreu un grup de bibliotecàries que havíeu estat alumnes, doncs.

T. B. – Sí, hi anàvem a fer tertúlia. Qui enraonava, sobretot, era el senyor Rubió i nosaltres n'apreníem bastant. Ens deia: «Ja s'han assabentat que fan tal exposició?» o «A tal biblioteca fan tal cosa»... Sempre en treies alguna cosa interessant.

– També va haver-hi bibliotecàries que van patir represàlies: l'Aurora Díaz Plaja no va poder seguir treballant perquè havia signat un manifest...

T. B. – Sí; encara en aquest cas va ser durant poc temps: després va poder reincorporar-se. La Justa Balló també va ser denunciada, però no per catalanista, sinó per protestant. Va continuar treballant, però va haver d'anar-hi a una causa, amb testimonis. I l'Antònia Parés, de Pineda, va marxar a l'exili, però perquè el seu marit n'havia estat l'alcalde i era del PSUC.

– La secretària de l'Escola de Bibliotecàries, la Joana Casals, també va ser denunciada (per roja, catalanista y separatista) i no va poder seguir treballant-hi.

T. B. – Però és que l'Escola representava l'àmbit formatiu i podia transmetre les idees d'una generació a una altra. Amb la gent que hi havia treballat van ser molt més durs.

Amb la gent que havia treballat a l'Escola, les represàlies van ser més dures: ells podien transmetre les idees d'una generació a l'altra

De fet, el curs 1939-1940 de l'Escola va començar amb un nou pla d'estudis i un cos de professors i personal totalment nou. Els anteriors, o van marxar a l'exili o van ser despatxats o no van ser readmesos.

– Aquell esperit de l'Escola, però, no va desaparèixer. Als anys setanta encara es notava que allí havia passat alguna cosa, i aquest esperit es trobava a la Biblioteca de Catalunya i en les bibliotecàries grans.

M. C. – Sí que es mantenia un esperit diferencial durant la dictadura. Us explicaré una anècdota que ho il·lustra: la Carme Bastardes havia acabat el batxillerat; l'havia fet de més gran i volia fer Dret. Va anar a la universitat, la universitat d'en Franco en aquell moment, i va tornar a casa seva i el seu pare li va dir: «Tu acabaràs a la presó en aquesta universitat, per què no estudies per a bibliotecària?». Això vol dir que a l'Escola no hi havia gaire possibilitats de conflicte, ni pressions externes. O així es veia. Hi havia poca gent, només eren dones... No semblava un lloc «perillós».

T. B. – Em sembla que consideraven innecessàries les bibliotecàries i que no valia la pena de preocupar-se'n. Jo, quan lluitava pel reconeixement del títol, sempre deia una cosa: «És clar que no se'n preocupen: com que tots aquests que manen ara no han anat mai a una biblioteca a estudiar, no en veuen la necessitat».

– Després de la guerra va haver de fer moltes mans i mànigues per a amagar llibres o el que fos. Perquè abans de tornar a obrir les biblioteques va fer-s'hi una revisió dels fons. Com es feia aquesta revisió?

T. B. – N'hi havia poques biblioteques; passada la guerra, es van obrir en dues etapes: unes, al maig o al juny, i les altres al setembre. Jo vaig anar a les que van obrir al setembre de 1939. En aquell moment, el director de la Biblioteca de Catalunya i, de retruc, director provisional de les Biblioteques Populars era el senyor [Pere] Bohigas. Ell va venir amb mi a Pineda i vam

fer la tria. Hi havia molt poques coses; a més a més, a Pineda havia estat alcalde, durant molts anys, en Serra i Moret, del PSUC, i la seva dona, la bibliotecària, era una especialista en el folklore del Maresme. Van haver d'exiliar-se. Van fer alcalde un que era amic d'en Milà i Camps, que havia estat president de la Diputació; va dimitir molt aviat: l'home podia ser molt de dretes i molt monàrquic, però no era falangista. Aleshores el que vam trobar més de dretes per fer d'alcalde era un que era el president de les joventuts de la Lliga.

A la biblioteca de Pineda es va fer una conferència, el 1940 o 1941... en català!

D'aquest, en tinc una anècdota molt maca, de poc després, al quaranta o quaranta un. Cada any, el 18 de juliol, fèiem un concurs infantil de dibuix, però el tema ja venia donat: va tocar fer un dibuix de l'exèrcit espanyol. El dia que donaven els premis venia algú a fer una conferència sobre la qüestió i aquell any va ser en Santiago Albina, llavors un jove advocat. Mentre tots dos esperàvem l'alcalde, perquè, com que hi havia pocs trens, va haver de venir bastant estona abans, se'm va acudir de dir el que no diria ara: «Potser no ho entendran els nens d'aquí, el castellà». Aleshores em va dir: «Jo la porto feta en castellà però, si volen, la puc fer perfectament en català». L'alcalde va dir: «Per mi, escolti... ja pot fer-la en català». Així doncs, va fer la conferència, el 1940 o 1941... en català! Les coses no estaven encara prou ordenades i depenien molt de l'autoritat local; després es va reglamentar tot i va ser pitjor.

– Sí. Tornant a la revisió del fons, què se'n feia dels llibres que es treien?

T. B. – La idea era treure del fons els llibres marxistes, d'esquerres, catalanistes, d'avantguarda i tot això. S'havien d'enviar a la central i... no sé com acabàvem. En el cas de Pineda, com que la vam fer el senyor Bohigas i jo, en vam guardar bastants al despatx. També s'havia fet una certa revisió quan va començar la guerra, en el sentit contrari. Amb el senyor Rubió. No es va treure cap llibre de la biblioteca, però el senyor Rubió ens deia: «Miri això, que són coses sobre Falange» –i és que les biblioteques tenien de tot– «posi-ho en un lloc que no es vegi gaire». Però no se'n treien.

Els fons es revisaven per treure'n els llibres marxistes, d'esquerres, catalanistes, d'avantguarda...

– Per no tenir problemes?

T. B. – Per si algú ho demanava a partir del catàleg: les fitxes dels llibres no es treien del catàleg.

M. C. – Hi havia una biblioteca on van amagar-los a la llar de foc. No recordo si els vam tornar a agafar.

– A la biblioteca de Pineda es va trobar la bandera republicana que hi havia amagada.

T. B. – Sí, i tant! A Pineda vaig ser-hi una temporada; al mes, potser, va venir la Maria Riera. Hi teníem aquella bandera, que era la que s'hissava a la biblioteca en dies assenyalats i vam decidir que no la lliuràvem, que l'amagàvem. Tant l'espanyola com la catalana: les hi teníem amagades, no les vam lliurar, no. Érem una mica innocents, no sé... Ens podia haver passat qual-sevol cosa, si l'hagués trobat algun d'aquells exaltats.

Aquesta bandera republicana va sortir a la llum anys després, ja a l'època democràtica. Forma part de l'exposició itinerant Les biblioteques en la guerra i en la pau, organitzada pel Servei de Biblioteques de la Diputació de Barcelona i que, des de 2004, es pot veure en diferents biblioteques catalanes.

M. C. – És clar. A més, aquesta gent més furibunda no era la que anava habitualment a les biblioteques ni s'entretenia a llegir, ni a veure què és el que hi havia dins.

T. B. – En algunes biblioteques, als anys quaranta, es van fer unes conferències amb motiu de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat [el 1947]. El Fèlix Millet era el secretari de la junta que organitzava l'entronització, i va coincidir que jo, llavors, li arreglava la biblioteca particular. Era un plus; el treball a la biblioteca et donava un sou segur, però era tan poc que havies d'anar fent coses, així que et buscaves altres feines. El cas és que estava a la biblioteca particular d'en Fèlix Millet. El seu secretari era en Josep Benet; em va cridar i em va dir: «Hauríem d'organitzar unes quantes conferències amb motiu de l'entronització i hem pensat que les biblioteques podrien

ser un bon lloc». En recordo dues: la que es va fer a Pineda i una altra a Esparreguera, on hi havia la Teresa Rovira. Les van fer en català.

La Maria Cugueró aprofita per preguntar a la Núria Ventura per la documentació d'arxiu d'aquella època amb la qual van treballar en preparar el seu llibre sobre les biblioteques del front, i que està dipositada a l'Arxiu Històric de la Diputació, ja catalogada per complet.

T. B. – Hi havia uns calaixos amb moltes cartes de la primera època de les biblioteques, de quan les dirigia el senyor Rubió.

N. V. – **Sí, hi havia uns arxivadors amb la correspondència que sortia del Servei de Biblioteques cap a les biblioteques, juntament amb les respostes de les bibliotecàries. Tot és a l'arxiu de la Diputació, al recinte de la Maternitat. A més, les biblioteques també mantenen el seu arxiu històric: les de Manresa, Canet, Pineda, etc. La informació que s'hi troba és fantàstica; fa poc vaig consultar l'arxiu de la Biblioteca Pere Vila de Barcelona i estava tot l'arxiu, complet, tal qual.**

M. C. – Jo, quan vam fer el llibre, on vaig treballar més va ser a l'arxiu de la Diputació. També hi ha les cartes que escrivien els soldats demanant una biblioteca, llibres... te'n recordes? I després n'hi ha unes... d'uns nens que els van portar a Mèxic i, des del col·legi on eren, escrivien demanant que els enviessin llibres catalans, perquè els feia por de perdre el català.

– Realment, és tota una època apassionant que heu pogut viure –encara que esperem que ningú no ho hagi de viure mai més. El que és important, és transmetre a les generacions més joves la idea de servei públic que hi havia, la d'aquella xarxa, la d'aquella biblioteca pública que formava part de la vida del municipi, la d'aquella Biblioteca de Catalunya, i el que eren les tasques de conservació del patrimoni en moments crítics com els de la guerra.

T. B. – Era així, però jo penso que va ser obra, sobretot, del senyor Rubió. Si hagués viscut ara, ell... què no hauria pogut fer! Perquè tot allò es va fer amb molt pocs mitjans, tot plegat.

N. V. – **Penso que havia de tenir una ment molt privilegiada, amb una idea de futur i una idea de xarxa molt avançada. He llegit cartes**

de les que escrivia a les biblioteques i, a més a més, t'adones que estava al cas de tot. Arribava a dir en algun moment: «Doni records a la senyoreta Tal», «Ja està bé de la seva malaltia?» i penses: «Bé, potser és normal». Però és que n'hi havia una colla i se'n recordava de tothom, i podia preguntar per la bibliotecària, però també per l'auxiliar o la portera. I després hi trobes detalls com: «Ja han posat bé aquells llibres que tenien no sé on?», «Ja han rebut l'últim lot?», «Fixin-se que hi ha coses que poden interessar molt a no sé quin públic»... Vull dir que veies que estava molt, molt al cas de les coses.

M. C. – I tot el que treballava estudiant, perquè totes les obres d'historiografia que té...

N. V. – **Però això va ser després.**

T. B. – És que el que li va passar... Un home que havia estat sempre ocupadíssim es va trobar que no li quedava res, que d'una activitat molt directa i de primera línia a les biblioteques va haver de passar a la rereguarda. Per sort, va poder dedicar-se a l'estudi i a la investigació. Després de la guerra va publicar uns llibres sobre la vida a Espanya a l'època gòtica. Això era als anys quaranta.

M. C. – I estudiant, sempre buscant i mirant una mica cap enfora perquè sempre s'hi podia trobar alguna cosa que estava una mica millor. Això ens ho va inculcar també en Rubió: «Mirin a França això, com ho tenen, i als Estats Units...». Ens ho deia per estimular-nos a millorar les coses, que sempre podien ser millorables.

T. B. – Des de llavors, sempre que viatjàvem, i encara que no fos per feina, el primer que fèiem era anar a veure les biblioteques del lloc. I n'hem anat a veure moltes!

Això és un tret de «deformació professional» que comparteixen amb molts altres bibliotecaris d'abans i d'ara, i suposem que de sempre. Acabem l'entrevista. Les dues entrevistades, realment, són testimonis d'uns moments crítics de la nostra professió (i de la nostra història en general). Moments en els quals les nostres biblioteques van optar decididament per un paper actiu en el servei a la societat, amb un esperit, el servei en general i cada bibliotecària en particular, que cal tenir present i mantenir.